

1918 – a délszláv törekvések beteljesülésének éve

1917–1918 fordulóján az antanthatalmak Monarchiával kapcsolatos álláspontja még nem változott meg, sőt benne látták a közép- és kelet-európai háborúellenes népmozgalmak megfékezésének egyetlen tényezőjét. Decembertől 1919 februárjáig különbéketárgyalások egész sorozatát folytatták a Monarchiával: az államszerkezet trialista, illetve föderatív átalakulását szorgalmazták. A konzultációk azonban nem jártak sikerrel, mert a Monarchia német polgársága, illetve a szövetséges Németország, amely közben iszonyú erőfeszítéseket tett a nyugati fronton a győzelem kicsikarására – ez 1918 márciusában átmenetileg be is következett –, megakadályozta a Monarchia háborúból való kiugrását, s ezzel hosszabb távon lehetetlenné tette területi integritásának megőrzését. A három hónapon át tartó tárgyalások közben, január 8-án Wilson elnök az amerikai kongresszushoz küldött üzenetében 14 pontban foglalta össze a háború folytatásának elvi alapjait. Ebben azonban még nem vetette fel a délszláv egység megteremtésének szükségességét. Az üzenetből két pont vonatkozott a Monarchiára, illetve a Balkánra. „10. Ausztria-Magyarország népei részére, amelyeknek helyét a nemzetek között oltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az önálló fejlődés legszabadabb lehetőségét. 11. Romániát, Szerbiát és Montenegrót ki kell üríteni; a megszállt területeket helyre kell állítani; Szerbiának szabad és biztosított kijáratot kell adni a tengerhez; a különböző balkáni államok egymás közötti kapcsolatait barátságos tanácskozás útján az állami és nemzetiségi hovatartozás történelmileg kialakult vonalai szerint kell meghatározni; a különböző balkáni államok politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetetlenességét nemzetközi garanciákkal kell alátámasztani.”¹ Az idézett két pontból jól látható, hogy egy hónappal a Monarchiával szembeni hadiállapot kinyilvánítása után az USA hadicéljai is megfogalmazódtak. Nemcsak a Balkánt érintő, hanem a román és a lengyel rendezés terve is alapjaiban érintette a Monarchia államterületét. Egész tartományok, esetleg országrészek leválásának lehetőségét vetítette előre, még akkor is, ha az autonóm fejlődést biztosítva Wilson elnök programja a soknemzetiségű Monarchia fennmaradásával számolt.

Ebben az időben a figyelem előterébe kerül a megszállt Szerbia, illetve a délszlávok lakta magyarországi területek jövője a Monarchia politikusainak körében. Egyre többen látják úgy, hogy az államszerkezet régi kereteit már nem lehet fenntartani. Nemcsak a belső feszítés, hanem a külső nyomás miatt is.

¹Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Bp. 1983. 24. l.

A londoni Jugoszláv Bizottság a breszt-litovszki szovjet békeküldöttséghez február elején eljuttatott írásában kijelentette: „Nem ismerjük el az osztrák-magyar delegációnak azt a jogát, hogy a béketárgyalásokon azokat a délszláv területeket képviselje, melyeken szerbek, horvátok és szlovének élnek... Az osztrák-magyar delegációban nem találjuk meg a délszlávok és a csehek képviselőit, jöllehet a bécsi parlamentbe delegált képviselőik ezt kifejezetten követelték.”² Ugyancsak február elején – 3–4-én – osztrák-magyar-amerikai béketapogatások folynak. Márciusban olasz-horvát tárgyalásokra került sor, amelyeken a Monarchia felszámolását követelték. Ez volt a lényege annak a tanácskozásnak is, amelyen Ausztria-Magyarország valamennyi nemzetiségének képviselői vettek részt: nemcsak a délszlávok, hanem csehek, lengyelek, olaszok, románok, három pontban „...megállapodást kötöttek és meghatározták a közös akció itt következő elveit. 1. E népek mindegyike kinyilatkoztatja azt a jogát, hogy saját egységes államot hozzon létre, vagy azt úgy egészítse ki, hogy teljes politikai és gazdasági függetlenségre tegyen szert; 2. Az Osztrák-Magyar Monarchiát a népek mindegyike a germán uralom eszközének, valamint saját törekvései és jogai megvalósítása legnagyobb akadályának tekinti; 3. A kongresszus elismeri, hogy ennek következtében elengedhetlenül szükséges az elnyomóval szembeni közös harc mindaddig, míg e népek mindegyike el nem nyeri teljes szabadságát, a nép teljes egyesülését és politikai szabadságát.”³

A dokumentumot a londoni Jugoszláv Bizottság és a Monarchia nemzetiségeivel való kiegyezést szorgalmazó, A. Tore vezette Olasz Bizottság április 8. és 18. között Rómában tartott tanácskozásán fogadták el. A jugoszlávok Londonban rendezett konferenciáján szintén határozatban követelte a Monarchia feldarabolását. 1918 júniusában Robert Lansing külügyi államtitkár kijelentette: „...az Egyesült Államok kormánya azt az álláspontot képviseli, hogy a szláv törzs minden ágának teljesen fel kell szabadulnia a német és az osztrák uralom alól.”⁴

A Monarchiában élő nemzetiségek vezetői 1918 nyarán már jól érzékelték, hogy a tavaszi nyugati német offenzívák kivédése után az antant katonai győzelme már nem kétséges, még akkor sem, ha további súlyos véráldozatokat követel. Szinte napról-napra növekvő erőfölénye egyre vitathatatlanabbá vált, a negyedik éve tartó totális háború a végkifejlethez közeledett.

A kialakult helyzet azonban a nyugati szövetségeseket is aggasztotta: mindenképp el akarták ugyanis kerülni, hogy a vesztes országokban az oroszországihoz hasonló forradalmak robbanjanak ki. Félelmüket csak növelték a Monarchiában ezekben a hónapokban kezdődő nemzeti lázongások, amelyek lekötésére számos alakulatot a háterszágba kellett rendelni a frontokról. Nem volt véletlen időpont, hogy ekkor, június 3-án az antanthatalmak Legfelső Haditanácsa Versailles-ban tartott hatodik ülészakán Clemenceau, Lloyd George és Orlando, francia, angol és olasz kormányfők nyilatkozatot

²Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 46. l.

³U. o. 47. l.

⁴U. o. 49. l.

tesznek közzé, amely szerint államaik hadicéljai közé tartozik Csehszlovákia, Lengyelország és az új délszláv állam létrehozása. „A Monarchia nemzetiségeiben most már nemcsak a Monarchia elleni hadműveletet segítő erőt láttak, hanem a győzelem után kialakítandó, a polgári rendet konszolidáló új közép-európai rendszer bázisát is... 1918 nyarán tehát nemcsak a dualista Monarchiában élő nemzetiségek politikai orientációja mutatott egy új államrendszer kialakításának irányába, hanem ezzel összhangba került az antant hadicél-politikája is. ...E változásokkal a Monarchia vezető rétegei – az osztrák és a magyar kormány – már aligha tarthattak lépést. Figyelmük 1918 közepén a délszláv kérdés felé fordult. Úgy tűnt számukra, itt még van lehetőség a cselekvésre, ellentétben a cseh-szlovák kérdéssel, amellyel szembenézni eleve a dualizmus megkérdőjelezését, mi több, a felbomlás lehetőségének elfogadását jelentette volna. A délszláv kérdés Monarchián belüli súlya jelentősen megváltozott. A háború előtt valóban ez volt a Monarchia legfőbb nemzeti problémája, 1918 tavaszán-nyarán azonban már csak az egyik.”⁵

Ebben a helyzetben nem volt véletlen az sem, hogy a nemzetiségek Monarchián belül működő pártjai egyre nyíltabban követelték kiválásukat és csatlakozásukat anyanemzetükhöz. A hat évtizedes múltra visszatekintő Horvát Jogpárt Tanácsa június 5-én Zágrábban ülést tartott és kimondta: „összhangban a Jogpárt 1861-ben elfogadott alapelveivel, amelyek a horvát nép szabad, független és egyesült népi állam iránti igényét fogalmazzák meg... szabadságot és a szlovének, horvátok és szerbek egységes nemzeti államba történő egyesülését követeljük, mely államban megőrződnek majd a háromnevű, de egységes nép nemzeti sajátosságai, s biztosítva lesz a történelmi-politikai területek államjogi kontinuitása. Elsősorban a történelmi jog alapján követeljük a horvát államiság kontinuitásának megőrzését... A szlovének, szerbek és horvátok állama számára mindazon területekre igényt tartunk, amelyen népünk megbonthatatlan folytonosságban él, garantálva egyúttal a más nemzetiségű kisebbségek számára a kulturális önkormányzatot. Területünkhöz elválaszthatatlanul hozzátartoznak az Adria északi és keleti részének partvidéke, kikötői és szigetei.”⁶

1918 nyarán a „német irányzat” háttérbe szorult az osztrák politikában, amikor Hussarek konzervatív politikus vette át a miniszterelnöki posztot. Ez időben már a nemzetiségi képviselők munkájának megbénításával fenyegették a birodalmi gyűlést. Hussarek és kabinetje a nemzetiségi kérdést úgy igyekezett megoldani, hogy a kisebbségek vezetőit az évszázadokon át bevált hagyományok szerint igyekezett egymással szemben kijátszani, másrészt viszont bizonyos reformokra is hajlandóságot mutatott. Megegyezőségi hajlandóságot mutatott a lengyelek és a németek irányában, a cseh kérdéssel pedig úgy vélte, hogy az engedmények nélkül is megoldhatóvá válik. Tervezetét a nemzetiségek elutasították, s az idő is hamarosan túlhaladta. „A délszlávok ügyében a Hussarek-kormány az úgynevezett nagy-horvát megoldás megvalósítását szorgalmazta. A nagy-horvát elgondolás, melyet a horvát jogpárt (Frank-párt, Stadler-párt) támogatott,

⁵Galántai József i. m. 343–344. l.

⁶Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 48. l.

Horvát-Szlavónország, Dalmácia és Bosznia-Hercegovina egyesítését jelentette, egy horvát vezetés alatt álló önálló államban, de az Osztrák-Magyar Monarchia keretén belül. E terv, melynek célja a szerb befolyás visszaszorítása és egy önálló, valamennyi délszláv népet egyesítő jugoszláv állam létrejöttének megakadályozása lett volna, nemcsak a mind erősebben tért hódító jugoszláv eszme szlovén és horvát képviselőinél talált visszautasításra. A nagy-horvát elgondolást, mely lényegét tekintve a trialista elképzelések felújítását jelentette, elutasították a magyar uralkodó osztályok is. A dualizmushoz, a magyar hegemoniához és a magyar birodalmi gondolathoz ragaszkodó Wekerle-kormány a délszláv kérdés megoldását 1918 nyarán is a 68-as magyar-horvát kiegyezés változatlan fenntartásában és Bosznia-Hercegovinának Magyarországhoz való csatolásában látta, s e nagyhatalmi elképzelések megvalósulását kezdettől fogva ellenszolgáltatásnak tekintette a lengyel kérdésben teendő engedményekért, a Lengyelországgal kapcsolatos osztrák elképzelések támogatásáért.⁷

A délszláv egyesítési mozgalmat azonban már nem lehetett feltartóztatni. Augusztus 16-án és 17-én a ljubljanai (laibachi) városi tanács tanácstermében megalakult Szlovénia és Isztria Nemzeti Tanácsa, s ez „önmagát a közös Jugoszláv Nemzeti Bizottság részének tekinti, amely rövidesen összeül Zágrábban.” Nyilatkozatában kimondja: „A szlovén nép elsősorban azért választott magának Nemzeti Tanácsot, hogy felkészüljön arra a pillanatra, amikor a horvátokkal és szerbekkel együtt átveszi az önálló államiságból eredő jogokat és kötelességeket.” A szabályzat szerint „a Nemzeti Tanács fő feladata, hogy a délszláv nép önálló államba történő egyesítéséért tevékenykedjen.”⁸

Szeptemberben Szarajevóban megalakult a Bosznia-Hercegovinai Nemzeti Tanács.

Az uralkodó, IV. Károly sokkal jobban érzékelte a délszláv veszélyt, mint a vezető kormánykörök, ezért a korábban két alkalommal is miniszterelnöki posztot betöltő Tisza Istvánt szeptemberben déli körútra küldi. Tisza azonban hiába tett meg két hét alatt 3451 km-es utat az akkori viszonyok között többnyire keskeny nyomtávú vasúton, autóúton, illetve az olasz tengeralattjárók által veszélyeztetett Adrián, a Zágráb-Záraguza (Dubrovnik)-Cattaro-Cetinje-Mosztár-Szarajevó-Bród-Eszék-Újvidék útvonalon,⁹ tárgyalásai nem hoztak számottevő eredményt. A szerbeket ekkor már elkápráztatták az antant ígéretei az új délszláv királyság létrehozásáról.

Tisza István délszláv missziója közben, szeptember 15-én szerb csapatok részvételével a Cserna és a Vardar folyók völgye közt megindul az antant seregeinek balkáni támadása. Hamarosan áttörik a német és a bolgár frontot, és szerb, valamint macedón területen gyorsan nyomulnak előre. 28-án a Monarchia koronatanácsa elhatározza, hogy békejegyzékkel fordul az antanthatalmakhoz. Október 4-én Burián István gróf, a Monarchia közös külügyminisztere jegyzékkel fordul az Egyesült Államok elnökéhez: azonnali fegyverszünetet és a wilsoni pontok alapján meginduló béketárgyalásokat javasol. Wilson elnök október 18-án válaszol a jegyzékre és kijelenti: a 14 pont a

⁷Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása 1918. Bp. 1987. Kossuth K. 114–115. l.

⁸Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 51–52. l.

⁹Palotás Zoltán: Tisza István „délszláv missziója” = Új Magyarország, 1992. május 22. 10. l.

Monarchiára nézve már nem lehet érvényes. Október 6-án Zágrábban az ottani korábbi, március 2–3-i délszláv konferencia és a ljubljanoi augusztus 16–17-i tanácskozás folytatásaként, az akkor meghatározott célok jegyében a Monarchia délszláv területeinek küldöttei megalakították a Szlovén-Horvát-Szerb Nemzeti Tanácsot. Megfogalmazott szabályzata szerint legfőbb közös feladata „valamennyi szlovén, horvát és szerb egyesítése a szlovének, horvátok és szerbek demokratikus elvek alapján berendezett nemzeti, szabad és független államában”, „...„akik Horvátországban és Szlavóniában (Rijekát is beleértve), Dalmáciában, Bosznia-Hercegovinában, Isztrián, Triesztben, Krajnában, Goriziában, Stájerországban, Karintiában, a *Bácskában, Bánátban, Baranyában, a Muraközben és Délnyugat-Magyarország más vidékein élnek.*”¹⁰ (Kiem. tőlem – B. J.)

Magyarország délszlávok által lakott területein október elejére a központi hatalom teljesen meggyengült, a horvát képviselők a magyar országgyűlés októberi ülészakán már nem jelentek meg. Ez is mutatja, hogy a Zágrábi Tanács önmagát már nemcsak Horvátország, hanem a magyarországi horvátok és szerbek képviselőjének is tekintette, vagyis többé nem fogadta el a magyar kormány irányítását. Hiába jelentette be I. Károly osztrák császár (s egyben IV. Károly néven magyar király) október 16-án Ausztria föderatív alapon való átalakítását, s szólította fel a különböző tartományokat a maguk nemzeti tanácsának megalakítására, a birodalom felbomlását már nem tudta megakadályozni. Október 17-én Tisza István a képviselőházban elismeri, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút.

A Monarchia átalakulásának lehetőségeiről és a területén élő nemzetiségekkel való megegyezésről ez idő tájt még a legbaloldali magyar polgári irányzat, a polgári radikálisok körében sem alakult ki mindenki számára elfogadható elképzelés. Jászi Oszkár dunai konföderációs terveiben nem szerepelt a Magyarországon belüli nemzeti területi autonómiák létrehozása. Jászi 1918 tavaszán a szovjet-oroszországi különbéketárgyalások idején kezdte kidolgozni új föderációs tervét. Fenn akarta tartani, sőt ki szerette volna bővíteni a Monarchiát, Magyarország dualista államszerkezetét viszont meg akarta szüntetni. A Jászi-féle Dunai Egyesült Államok öt egységet foglalt volna magába: Ausztriát, Magyarországot, Lengyelországot, Csehországot és a délszlávokat tömörítő Illíriát. Jászi szerint „A dunai szövetséges állam tehát úgy a Monarchia, mint a Balkán összes problémáinak megnyugtató megoldását jelentené... Ami az *entente* álláspontját illeti, azt kell mondani, hogy ha Lloyd George és Wilson utolsó ünnepélyes nyilatkozatait komolyan vesszük, ha csakugyan ragaszkodnak az azokban kifejtett elvekhez, ha valóban nem hódítani s a központi hatalmakat tönkretenni akarják, hanem maradandó békét igyekeznek biztosítani a Monarchia és a Balkán népei között, hogy azáltal az európai *Société des Nations* utolsó akadályait is elhárítsák, akkor a dunai konföderáció tervét nemcsak nem ellenezhetik, de azt a legmelegebben támogatniuk kell... Ez a terv ugyanis mindenben megvalósítja azokat az elveket, melyeket az *entente* vezető államférfiai hirdetnek: a/ megvalósítja mindazt, ami a népek önkrendelkezési

¹⁰Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 53. l.

jogának elve szerint a mai történelmi adottságok mellett észszerűen megvalósítható; b/ biztosítja ama nemzetiségi kisebbségek zavartalan fejlődését, melyeknek fajrokonaikkal való egyesítése gazdasági, geográfiai vagy politikai lehetetlenség; c/ demokratizálja a szövetséges állam egész területét, s ezáltal kiküszöböli mindama feudális maradványokat, melyek Európa e részének tartós békéjét lehetetlenné tették; d/ biztos szövetségi alapokra helyezi ama kis államok jövő fejlődését, melyek máskülönben örökké maradó Pufferstaatjai (ütközőállamai) volnának Németországnak és Oroszországnak... a dunai szövetség léte és gyarapodása a legerősebb biztosítéka lesz egy szintén demokratikus és föderatív alapokon nyugvó Oroszországnak.”¹¹

„A Habsburg-Monarchiának csak az alkotmánya avult el, de maga az a mély történelmi szükséglet, mely létrehozta, még ma is eleven erő” – mondja Jászi – „Csakis a Monarchiában és a Balkánon élő népek belső kapcsolata biztosíthatja szabad kulturális fejlődésüket a germán és az orosz malomkő között. Viszont Nyugat-Európa érdeke, hogy a Duna és a Balkán hatalmas gazdasági és kulturális kincsek felett rendelkező népei ne lehessenek sem Oroszországnak, sem Németországnak vazallus államai. A dunai egyesült államok terve épp ezt a megoldást jelenti... mely demokratikus és föderalisztikus államszervezetével mindenkor a béke és a szabadság előőrse volna, nem egy tehetetlen *Pufferstaat*, hanem a nyugat-európai fejlődés folytatója és végrehajtója.”¹²

Jászi koncepciója egyértelműen antantbarát, s amikor kiformalódott – 1918 nyarán –, Franciaország után Anglia és az Egyesült Államok lényegében már tudatában voltak annak, hogy a Monarchia felbomlása elkerülhetetlen, s helyette a nemzeti önrendelkezés elve alapján utódállamokat kell létrehozni. Ez természetesen csak a Monarchia jelentős területi veszteségei alapján valósítható meg.

1918 végén az USA békeprogramjának kidolgozására alapított testület, az Inquiry (Vizsgálódás) osztrák-magyar részlege is a Monarchia nemzeti alapú felosztását javasolta, a szláv és román területi igények javára tett jelentős engedményekkel. Charles Seymour, a részleg vezetője tervezetében felhívta a politikai döntéshozók figyelmét arra, hogy célszerű volna a vámok névleges szinten való megállapítása, s az ún. utódállamok egész térségében fönnt kell tartani a tranzitforgalom teljes szabadságát. Jelentésének végkövetkeztetése azonban több mint elgondolkodtató: „A Bizottság kénytelen megállapítani, hogy a javasolt határok nem alkalmasak arra, hogy szuverén államok nemzetközi határai legyenek. Lehetetlennek bizonyult olyan határokat találni, amelyek egyszerre lennének igazságosak és praktikusak. Jó példa a jövőendő igazságtalanságra, hogy a csehszlovák állam területének és lakosságának egyharmada idegen nemzetiségű lesz. Ugyanígy igazságtalan, hogy a magyarok egynegyede idegen uralom alá kerül. De ha megkíséreljük, hogy a határ jobban kövesse az etnikai válaszvonalat, úgy képtelenek leszünk a nemzetközi határral szemben támasztott gyakorlati igényeknek megfelel-

¹¹Jászi Oszkár: A Monarchia jövője. (A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok.) Bp. 1918. Új Magyarország Rt. kiad. 75–76. l.

¹²U. o. 76–77. l.

ni. Természetesen e nehézségek zöme megoldódna, ha e határoknak nem független nemzeteket, hanem egy szövetségi állam alkotórészeit kellene elválasztaniuk. Kívánatos az adatoknak e szempont alapján történő felülvizsgálata.”¹³

Ez volt a Közép-Európa föderális újjárendezése melletti utolsó amerikai kiállítás, amely azonban sajnos nem fékezte meg az utódállamok nagy étvágyú nacionalizmusát, mohó területszerzését. Pedig „Közép-Európa számára a föderális megoldás olyan alternatíva volt, ami a térség összes népe számára sok előnnyel járt volna. Kései elégtétel ez annak a Jászi Oszkárnak, aki az 1918-as összeomlás küszöbén megjelent könyvében a Duna Konföderáció kossuthi álmát – minden bizonnyal a korabeli nyugati föderációs tervektől is befolyásolva – gyakorlati javaslatként próbálta formálni. Akkor ez a terv csak kevés és bizonytalan támogatást kapott az érdekelt népektől és politikusoktól, és semmit a két példaképtől, a Brit Birodalomtól és az Amerikai Egyesült Államoktól. Ezek szerint a megvalósult történelem nem igazolta Jászit 1918-ban. De a történelem, mint a múlttól való gondolkodás, kétségkívül Jászi igazát bizonyítja.”¹⁴

1918 őszén egy elkésett – s azóta méltatlanul elfelejtett – mű látott napvilágot Bécsben. L. v. Südland *Die südslavische Frage* (A délszláv kérdés) című könyve, amelyben a szerző a szerb kérdést vizsgálta át. A Délországi, Délföldi jelentésű álnév a Monarchia egyik horvát származású hivatalnokát, dr. Ivo Pilart takarta. Pilar jól ismerte a balkáni viszonyokat, s nem volt véletlen, hogy könyvét álnéven jelentette meg. Azt tűzte ki feladatául, hogy belevilágítson „abba a sötét balkáni milieube, ahol Bizánc megszállottjai hallatlan tervszerűséggel dolgoztak az egész délszláv világ hatalmukba kerítésén. A hatalmi birkózásban Szerbia és a szerbség főszerepet játszott”. E szerep indítórugóit, titkos részleteit, bizantinikus jellemvonásait Südland világlátta meg a történelem tükrében olyan szakszerűséggel és oly lenyűgöző erővel, mint semmilyen más mű annak előtte... Südland szerint „a délszláv kérdés legbensőbb magva az, hogy a bizantinikus állami és vallási felfogás az egész Balkánt, Bizánc régi területét birtokába akarja venni. A Balkánon csak bizánci hívőknek és azon nemzeteknek van létjogosultságuk, melyek bizánci hitűek. Az összes többieket erőszakkal vagy ármánnyal gyökerüktől meg kell fosztani”. Az író az úgynevezett 'nagy-szerb gondolat' téves értelmezésére hívja fel a figyelmet, melyet úgymond nem is igen lehetne rossznéven venni, hiszen egy nemzet érthető törekvését képezné területe megnagyobbítására. Ha van – legalább elméletben – egy Nagy-Horvátország, vagy Nagy-Bulgária, miért ne lehetne Nagy-Szerbia is? „A szerbeknél viszont más a helyzet: miután ugyanis lényegükönél fogva a szerbek nem képesek határt szabni fejlődésüknek, sokkal helyesebb a 'nagy-szerb' gondolat helyett 'pánszerbizmusról' beszélni. A délszláv kérdéshez tartozik az is, hogy a szerbség a bolgárok és a horvátok fölé akar kerekedni, hogy a Balkán főhatalma lehessen, hogy azután e népeket felszívja, előkészítve a talajt az egész szláv

¹³Jeszenszky Géza: A dunai államszövetség eszméje Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban az világháború alatt. = Századok, 1988/4. sz. 661–662. l.

¹⁴Jeszenszky Géza u. o. 662–663. l.

Balkán meghódítására. A pánszerbizmus alapjául a szerb települési területek Balkán-félszigeti központi fekvése szolgál.”¹⁵

A pánszerb gondolat kialakulásának két másik forrása is van: az egyik az a nemzeti nagyság, amelyet Nagy Dusan császár uralma idején ért el a szerbség, a másik pedig a szerb ortodox egyház, mely a görög után a legrégebb bizánci hitű állami egyház. A peći (ipeki) patriarchátus évszázadokon át a pánszerb gondolat fő fellegvárának számított.

Az idők folyamán a pánszerbizmus a szerb állam politikai vezető eszméje lett. A mozgalom dél-magyarországi központja Újvidék volt. Südland idéz egy 1890-ben (!) megjelent szerb tankönyvből, amelyben mint *szerb országok*, a következők szerepelnek: Szerb Királyság, Ó-szerbia, Macedónia, Montenegro, Bosznia és Hercegovina, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, *Bácska, Bánát*. Südland könyve a Monarchia összeomlása következtében már nem kerülhetett a nagyközönség kezébe, sőt szerb közbenjárásra a Bécsbe érkezett Entente Fegyverszüneti Bizottság elrendelte a könyv összes példányának elkobzását és zúzdába küldését. Később a szerb királyi követségek igyekeztek eltüntetni a föllelhető példányokat. A könyv után szerzőjét is halálra ítélte a bosszú. Több mint egy évtizednyi nyomozás után üldözött Zágrábban megtalálták, és brutálisan meggyilkolták Ivo Pilart.

1918. október 17–19-én Zágrábban összeült a Szlovén-Horvát-Szerb Nemzeti Tanács, s a tanácskozás utolsó napján határozatában leszögezte: „miután minden nemzeti párttól és csoporttól erre felhatalmazást kapott – bejelenti a szlovének, horvátok és szerbek népének, hogy ezen órától a kezébe veszi a nemzet politikai irányítását. Mostantól kezdve az általános nemzeti kérdésekkel kapcsolatban egyetlen párt, csoport vagy parlamenti csoport sem folytat semmiféle önálló politikát, nem lép önálló tárgyalásokra a nemzeten kívül álló tényezőkkel, hanem a jövőben a Nemzeti Tanács lesz a nemzet egyetlen képviselője és határozott cselekvő tényezője minden kérdésben... Követeljük a szlovének, horvátok és szerbek teljes etnikai területének önálló, független államba történő egyesítését – tekintet nélkül jelenlegi lakóhelyük tartományi vagy államközi határára –, amely állam a politikai, gazdasági demokrácia elveire épül, s amely megvalósítja majd a szociális, gazdasági igazságtalanságok és egyenlőtlenségek megszüntetését. Követeljük, hogy az elkövetkező nemzetközi békekonferencián népünket egységesen a saját külön küldöttei képviseljék.”¹⁶ A Tanács határozatában „elutasít minden olyan jövődő javaslatot, amely arra irányul, hogy nemzeti törekvéseinket részlegesen oldja meg, s a kérdést nemzetközi jelentőségétől megfosssa... A Nemzeti Tanács kijelenti, hogy a demokrácia általános elveinek megfelelően a szerbek, horvátok és szlovének államában *a más nemzetiségű kisebbségek számára biztosítani fogja a szabad fejlődést.*”¹⁷ (Kiem. tőlem – B. J.)

Október második felében a Monarchia délszláv területein tömegmozgalmak robbantak ki. A városok lakói tüntettek, a munkások sztrájkoltak, a hadseregből százával

¹⁵Sisa István: Egy elfelejtett vészkiáltás. (A pán-szerb törekvések történelmi „titka”). = Hítel, 1992/2. sz. 41. l.

¹⁶Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 57–58. l.

¹⁷U. o. 58. l.

dezertáltak a katonák. Október 23-án a Fiumében állomásozó horvát ezred föllázadt, és a rendőrség lefegyverzése után a városban átvette a hatalmat. Katonai felkelés tört ki Pozsega vármegyében, és ez hamarosan Szlavóniára is áterjedt. A vezetést a polgári pártok ragadták magukhoz, s a Monarchia katonai és polgári igazgatásával igyekeztek megfékezni az anarchiát meg a földfoglaló mozgalmakat. A hónap végére a központi hatalom már teljesen megrendült. Október 29-én a szábor– a horvát országgyűlés – ünnepélyes keretek között kinyilvánította Horvátország (Fiumével együtt), Szlavónia és Dalmácia független állammá alakulását, valamint a szlovének, horvátok és szerbek közös államához való csatlakozását. A kiáltvány szerint: „Felbomlik minden eddigi államjogi viszony és kapcsolat egyrészt a Horvát-Szlovén és Dalmát Királyság, másrészt a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság között... eltöröltetik és semmisnek nyilvánítatik a horvát-magyar kiegyezés... és szintén eltöröltetik és semmisnek nyilvánítatik annak minden későbbi kiegészítése vagy revíziója... (Független államunk) a modern nemzeti elvnek megfelelően, valamint a szlovén, a horvát és a szerb nép nemzeti egysége alapján belép a szlovének, horvátok és szerbek szuverén nemzeti államába, amelynek fennhatósága kiterjed e nép teljes etnikai területére, tekintet nélkül a jelenlegi közigazgatási és államhatárokra, azaz mindazokra a területekre, ahol a szlovének, a horvátok és szerbek jelenleg élnek... A szlovének, horvátok, szerbek egyesült népének közös Alkotmányozó Nemzetgyűlése előre meghatározott, minősített többséggel dönt majd véglegesen mind az államformáról, mind pedig a szlovének, a horvátok és a szerbek teljes egyenjogúságán alapuló államunk belső rendjéről, amely szavazás teljes védelmet nyújt majd minden majorizálás ellen.”¹⁸

A kiáltvánnyal a szábor elismerte a zágrábi Nemzeti Tanácsot az államhatalom legfelsőbb szervének.

Fontos leszögezni: a felbomlott Monarchia délszláv polgári pártjait tömörítő tanács ekkor még nem határozta el a Szerb Királysághoz való csatlakozást, erre csak később, az antanthatalmak ösztönzésére került sor. A szábor ülésén megjelentek a zágrábi katonai parancsnokság, valamint a honvéd kerületi parancsnokság délszláv származású tábornokai is, akik tudomásul vették a hatalomátvételt. Napiparancsban jelentették be: „az egész katonaság a nemzeti kormány rendelkezésére áll”. Hasonlóan cselekedtek a polgári közigazgatás irányítói is.

Október 31-én Ljubljánában a Szlovén Nemzeti Tanács, november 1-jén Szarajevóban a Bosznia-hercegovinai Nemzeti Tanács szintén átvette a hatalmat, a zágrábihoz hasonlóan vértelenül, minden ellenállás nélkül.

Közben Budapesten október 30-ról 31-re virradó éjjel győz az őszirózsás forradalom. „A csehszlovák állam megalakításának deklarálásával a szerb-horvát-szlovén állam létrehozásának kinyilvánításával, valamint Ausztria és Magyarország államjogi kapcsolatának megszűnésével pedig a Monarchia felbomlása – államjogi értelemben – befejezett ténnyé vált.” Ám egyelőre csak annyi történt, hogy a Monarchia helyén új államok

¹⁸U. o. 59–61. l.

alakultak (Csehszlovákia, Ausztria, Magyarország), illetve a Monarchia egyes területei más államokhoz (Lengyelország, Románia, Olaszország, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság) kerültek. „De az új, illetve a megnagyobbodott államokat elválasztó határvonalak kialakulása ezzel még nem történt meg. Míg maga a szétesés aktusa gyors, szinte automatikus folyamatban, az új határok kialakítása már kemény vitákban, időnként fegyveres harcokban ment végbe. Nagyrészt az ezzel kapcsolatos események töltik ki a november-decemberi hónapokat, azt az időszakot, amíg a békekonferencia összeül. Itt már nem a felbomlást vagy együttmaradást képviselő irányzat csap össze, hanem azok a nemzeti érdekek, amelyek az alakuló vagy megnagyobbodott államok területét minden irányban a lehető legelőnyösebben kívánják alakítani, kölcsönösen túllépve a nemzeti önrendelkezés elvi alapjain. A felbomlás folyamata, illetve az annak nyomán kialakuló nemzeti küzdelmek egyben a szociális feszültségek levezetői, ám keresztezik is a közép- és délkelet-európai térségben a győztes antant nagyhatalmak fő törekvését, a polgári rend konszolidációját.”¹⁹

¹⁹Galántai József i. m. 353. l.